

quintum annuū fideliter, honeste, iuste in divinis servit"; Костельник, Г., *Liber memorabilium...*, с. 113.

¹¹ Костельник, *Liber memorabilium...*, с. 111.

¹² ДАЗО, Правління Мукачівської єпархії, фонд 151, опис 1, N 1741 – лист генерального вікарія Калочської архієпископії до мукачівського єпископа, Калоча, 16 червня 1761 року.

¹³ АКА, без сигнатури – лист керестурської церковної громади калочському архієпископу Ф. Клобушницькому, без дати, Керестур, 1763 року.

¹⁴ Костельник, Г., *Liber memorabilium...*, с. 111–117. Костельник вважає, що люди самі пішли до мукачівського єпископа і просили, щоб дав їм ще одного священника, і тоді він післав Й. Кірду.

¹⁵ АКА, без сигнатури – лист керестурської церковної громади калочському архієпископу, без дати, Керестур, 1763 року: "(...) praememoratus vero Parochus Senior est impositus per Episcopum Munkacsiensensem et signatus pro Parochia Keresturiensi. Praememoratus Juvenis Parochus non est impositus ped Episcopum Munkacsensem neque per Alium (...) cum falsitate est positus".

¹⁶ Костельник Г., *Liber memorabilium...*, с. ?? Костельник М. Мучонського вважає першим "ітерним" священником керестурської парафії.

¹⁷ АКА, без сигнатури – лист конкурської громади калочському архієпископу, без дати.

¹⁸ АКА, без сигнатури – лист конкурської громади генеральному вікарію Калочської архієпископії, Кокур, 20 червня 1764 року.

¹⁹ Рамач, Я., *Природни и дружелюби живот Руснацох...*, с. 96, АКА, без сигнатури – звіт керестурської церкви з 1766 року.

²⁰ О. Тимко перший опублікував контракт з 1763 року про поселення русинів в каменярне поселення Кокур (Тимко, О., *З нашої історії. Населення Керестура. Населення Кокура*, Народни календар 1963, Руски Керестур, 1962, с. 121–122).

²¹ Рамач, Я., *Природни и дружелюби живот Руснацох...*, с. 94–95.

²² Там же, с. 94–95.

²³ Там же, с. 96.

²⁴ ДАЗО, Управління Мукачівської єпархії, фонд 151, опис 1, N 2291 – декрет калочського архієпископа, котрий дав дозвіл Й. Кірді перейти в іншу єпархію, 23 вересня 1772 року.

²⁵ АКА, без сигнатури, – звіт керестурської церкви з 1766 року, без підпису.

²⁶ АКА, без сигнатури, без дати – лист керестурської громади до калочського архієпископа, копія.

²⁷ АКА, без сигнатури – лист адміністратора керестурської парафії М. Мучонського консисторії Калочської архієпископії, Керестур, 22 серпня 1770 року.

²⁸ АКА, без сигнатури – лист керестурської громади до консисторії Калочської архієпископії, Керестур, 22 квітня 1775 року.

²⁹ АКА, без сигнатури – адміністратор конкурської парафії Й. Кірда генеральному вікарію Калочської архієпископії Г. Глоцеру, Кокур, 1770 року (місяць якого місяця).

³⁰ АКА, без сигнатури – витяг з протоколу з сесії консисторії Калочської архієпископії з 8 листопада 1770 року.

³¹ Там же.

³² АКА, без сигнатури – лист мукачівського єпископа І. Брадча до русинів у Бачці, Відень, 21 листопада 1770 року.

³³ АКА, без сигнатури – лист мукачівського єпископа І. Брадча до русинів у Бачці, Відень, 21 листопада 1770 року, в якому їм єпископ пригадує, що: "sed semper in

mente habeatis quod Avi et Pro Avi Vestri eternam animarum suarum exquisiverunt sub alis Cathedre Episcoporum Munkacsiensium, et cum illi unam fidem Catholicam proficientes salvabantur".

³⁴ АКА, без сигнатури – чернетка листа калочського архієпископа Й. Баттані імператриці М. Терезії, Сомбатей, 22 червня 1771 року; для архієпископа доказом підтримки мукачівського єпископа русинам у Бачці був і вже згаданий лист мукачівського єпископа І. Брадча до русинів у Бачці: АКА, без сигнатури, Відень, 21 листопада 1770 року.

³⁵ АКА, без сигнатури – лист до консисторії Калочської архієпископії, без дати.

³⁶ АКА, без сигнатури – лист керестурської і конкурської греко-католицьких громад імператриці М. Терезії, без дати, 1770 року, копія.

³⁷ Про рескрипт імператриці М. Терезії є дані в витязі з протоколу із сесії консисторії Калочської архієпископії 8 березня 1771 року.

³⁸ АКА, без сигнатури – витяг з протоколу з сесії консисторії Калочської архієпископії з 8 березня 1771 року.

³⁹ АКА, без сигнатури, 1771 – лист і додаток до листа калочського архієпископа Й. Баттані імператриці М. Терезії, Сомбатей, 22 червня 1771 року, чернетка.

⁴⁰ Там же.

⁴¹ Там же.

⁴² АКА, без сигнатури – лист імператриці М. Терезії до калочського архієпископа, Відень, 10 липня 1771 року. Про вид обрядової юрисдикції мукачівського єпископа над греко-католицькими парафіями у Бачці каже так: "(...) que maxime huius Communitatum anima adhaeret, cum Episcopo Munkacsiensis discreti Zeli virum et Graeci Ritus uniti Praesbyterum suum in medium praedictarum Communitatum expediat, qui ad salvandum Reverendissimae Paternitatis et Fidelitatis Vestrae Iurisdictione..."; Рамач, Я., *Природни и дружелюби живот Руснацох у Бачки...*, с. 423.

⁴³ Пушницький, Г., *Українська церква між сходом і заходом*, Філадельфія, 1954, с. 229–235; Ісаєвич, Я. Д., *Джерела з історії української культури доби феудалізму*, Київ, 1972.

⁴⁴ Лист зберігається в Архиві Калочської архієпископії в Калочі, без сигнатури, 1770 рік.

⁴⁵ Дзуджар, Ю., *визв. праця*, с. 50.

⁴⁶ Там же, с. 51.

⁴⁷ Там же, с. 70.

⁴⁸ Там же, с. 50–58.

⁴⁹ АКА, без сигнатури – звіти з канонічної підтанії керестурської і конкурської греко-католицьких парафій 2 і 3 січня 1778 року.

István Udvari (Нірецькаца, Угорщина)

AZ ŰRBÉRRENDEZÉS ISMERETLEN RUSZIN NYELVŰ NYOMTATOTT FORRÁSA BEJEGYZÉSEK AZ URBÁRIUM ÜRES HELYEIBE

Az úrbérrendezés nyelvi, nyelvészeti vonatkozásai

Az úrbérrendezés dokumentumai a történeti Magyarország és az itt élő népek társadalom- és gazdaságtörténetének becses forrása. Természetesen nemcsak történelmi vonatkozásaik érdekesek. Filológiai, nyelvi elemzésük a

XVIII. századi magyarországi, – így a magyar, a ruszin, a horvát, a szerb, a szlovén, a szlovák, a német stb. – hivatalos írásgyakorlat számtalan mozzanatára rávilágít. Forrásai e bevallások a történeti nyelvészetnek.

Az úrbérendezés során a nyelvi sokszínűség érvényesült. Az ún. kilenc kérdőpontra adott válaszokat az összeírók népnyelven tartoztak lejegyezni, s hitelesítés céljából a vallomást tevő parasztoknak visszaolvasni. A bevallások (fassiok) tehát egyaránt tükrözik a jegyző és a vallomástevők nyelvvezetét. Sokat moríthat az úrbéri feljegyzésekből a helyesírástörténet. A történeti szókészlettan iránt érdeklődőket meglepi a sok szinonima; a különböző községekben a jobbágyok ugyanis eltérően nevezik meg önmagukat, társadalmi státusukat, javadalmaikat, a telek fogalmát stb. Mivel itt a jobbágy és zsellérsorban élők (az úrbéres viszonyban élők) valamennyijének családi és keresztnéve szerepel, mint ahogyan minden jobbágytartó nemes neve is rögzítésre került, ez a forrástípus még igazán fel nem fedezett tárháza a történeti névtannak.

A horvátországi Mária Terézia-féle nyomtatott horvát (kaj) urbáriumot Milivoj Vežić jelentette meg.¹ Az úrbérendezéssel kapcsolatos szláv nyelvű kézirat és nyomtatott dokumentumok nyelvészeti szempontú vizsgálatára A. Petrov orosz tudós hívta fel a figyelmet. 1908-ban megjelent művében *közzétette a ruszin és a szlovák urbáriumot*. Ugyanitt közölt részleteket a horvát (kaj) nyelvjárás) és szerb (što nyelvjárás) nyomtatott urbáriumokból.² Gabriel, esch történész ruszin községek paraszti bevallásait adta közre.³ A szlovén nyomtatott urbárium nyelvvezetéről Marija Kozar-Mukič nyújtott tömör filológiai elemzést.⁴ A ruszin úrbéri dokumentumok nyelvészeti elemzését *Dezso László* végezte el.⁵ *Dezso László* 16 ruszin község úrbéri feljegyzéseit is közreadta.⁶ *Udvari István Takács Péter* történésszel együttműködve a zempléni szlovák nyelvű úrbérendezési anyagokat tárta fel.⁷ A kelet-szlovák kálvinista írásgyakorlat elemzéséhez kapcsolódóan a Zemplén vármegyei Bánóc község fassioja nyomtatásban is megjelent.⁸ Udvari István a szepességi gorál falvak, valamint szlovák mezővárosok paraszti bevallásait tette közzé szlovák eredetiben és magyar fordításban,⁹ faximilében megjelentette a szlovák és ruszin nyomtatott urbáriumokat.¹⁰ Szepes és Zemplén megyei szlovák és ruszin falvak bevallásainak helyesírási, nyelvi, névtani elemzését pedig önálló dolgozatban végezte el.¹¹

Királynői parancsra az úrbérendezés során ugyan a nyelvi szinkretizmus érvényesült, de a különböző magyarországi nyelveket nem egyenlő mértékben használták. *A magyar és német nyelv mellett a szláv nyelvek közül* széles körben szerepelt a szlovák nyelv. Az úrbérendezéshez kapcsolódó nyomtatott és kézirat források tükrében az mondható el, hogy jogköre megegyezett a magyar és a német nyelvek jogkörével. Az úrbérendezés fontos mozzanata volt, hogy az adatgyűjtést a helyszínen kellett elvégezni, s a kérdéseket a lakosok nyelvén kellett feltenni, az anyanyelvi válaszokat pedig vissza kellett olvasni a bevallónak – a korabeli falusi elítnek, a bírának, esküdteknek. Ezért rendelkezett így Mária Terézia 1766 április 26-án kelt, majd 1766. június 14-én

megismételt patense: „...ezen királyi kemény patens parantsolatunkat adjuk saját nyelvekre is, hogy tudni illik senki magát ennek utána tudatlanságával ne menthesse...” A patens idézett szavai rendkívüli figyelmet érdemelnek, mivel a saját nyelv deklarálása egyben az egyes népek nyelvi különbségének tudomásul vételét is jelzi. **Mária Terézia** patense a hivatalos latin nyelv mellett megjelent magyarul, németül, szlovákul, szerbül horvátul (több változatban). Az úrbérendezéshez kapcsolódó egyéb fontosabb nyomtatványok: **15 tiltó pont** (magyar, német, szlovák, szlovén, horvát, szerb nyelven); **paraszti eskü** (magyar, német, szlovák nyelven); **kilenc kérdés** (magyar, német, szlovák nyelven) **urbárium és úrbéri tabella** (magyar, német, szlovák, ruszin, román, szlovén, szerb, horvát nyelven (3 nyelvi változatban)); **útmutató az urbárium üres helyeinek kitöltéséhez** (magyar, német, szlovák, ruszin, román, szerb, horvát nyelven); **hozzáadás az urbáriumhoz** (magyar, német, szlovák, horvát nyelven).

A reguláció során a magyar, német és szlovák nyelvek a hivatalos latin mellett a rendezés mindegyik szintjén és fázisában szerephez jutottak. A vármegye szervei által készített dokumentumok a latin mellett e három nyelven is felküldhetők voltak a királyi helytartótanácsnak. Az egyéb nyelveken összeállított vármegyei dokumentumokat azonban felterjesztésük előtt le kellett fordítani latin vagy magyar nyelvre. Itt külön figyelmet érdemlő a helytartótanács nyelvi gyakorlata.

Ezúton az urbárium üres helyeibe beírandó, s az egységesség biztosítása céljából nyomtatásban is megjelentetett magyar és ruszin szövegeket mutatom be.¹²

Az úrbérendezés során a települések az egész országban egységes urbáriumot kaptak¹³, amelybe az úrbéri szabályozást végző megyei tisztviselők jegyezték be a helyi adatokat. Kétféle urbáriumtípus volt használatban, az egyik a kilencedet természetben, a másik az egyenértékben fizető helységek számára, melyek az ötödik punctum első három paragrafusában különböznek¹⁴. A helyi adatok bejegyzésének egységességét egy külön *Inscriptiones in spatii vacuis urbiorum...* „Bejegyzések az urbárium üres helyeibe...” c. formanyomtatvánnyal biztosították, melyet az urbáriumhoz hasonlóan Magyarország minden népének nyelvén megjelentettek.

A ruszin nyelvű „bejegyzések” általában is figyelmet érdemelnek, hogy az eddigi szakirodalomban teljességgel ismeretlenek¹⁵. A kérdés ruszin nyelvű forrásait kutató történészek, nyelvészek a nyomtatott úrbérendezési források közül csupán a ruszin urbáriumot és tabellát ismerték. Az alább bemutatott nyelvemlék nyelvileg, nyelvészetiileg is izgalmas, mert az urbáriumhoz hasonlóan a legrégebb s Kárpátalján legelterjedtebb s túlzás nélkül fogalmazhatunk úgy, hogy a legeredetibb ruszin nyelvjárás alapul, melyre a reformáció hatása alatt már a XVI. században lefordították az evangélium egy részét, s kézirat predikációs gyűjtemények születtek¹⁶. Ezen az u-zó nyelvjárás alapuló ruszin nyelven írt Hodinka Antal¹⁷, s ezen születnek ma a

Kercsa Igor által fémjelzett művek¹⁸, s a Lyavincez Antal¹⁹ professzor által kiadott magyarországi ruszin kalendáriumok²⁰.

Az úrbérrendezéshez kapcsolódó nyomtatott és kéziratos források egy jól működő, magasan szervezett, toleráns társadalomról tanúskodnak, ahol a népnyelv, illetve az anyanyelv is kellő rangot kapott. Az úrbérrendezés során harmonikusan kiegészítették egymást a hivatalos latin nyelv és az ország különböző népeinek nyelvei. Meggyőződésem szerint ez volt az egyik záloga a nagyszabású adatfelvétel és adatértékelés sikeres végrehajtásának²¹.

Az alábbiakban tekintünk át, hogy az urbárium üres helyeibe mit lehetett bejegyezni az Inscriptiones alapján.

Első punctum I.§-ban jegyezték be a helység nevét.

Magyar nyelven: Ezen T. Helyiségben.

Ruszin nyelven: У Сумь мѣсти.

Utó II.§-ban: az egész telekhez hány hold szántó, hány kaszás rét jár az adott helységben, s egyszer vagy kétszer kaszálnak-e az adott helységben, vagyis kaszálnak-e sarjút?

Magyar nyelven: Egyszer, vel Kétszer.

Ruszin nyelven: Еденъ разъ або два разы.

Második punctum I.§-ban jegyezték be, évente milyen hosszú időn át árulhatnak bort a jobbágycok. Amennyiben a településnek volt szőlőskertje, szőlőhegye Sz. György napig korcsmáltathattak, de ha szőlőjük nem volt, csupán karácsonyig. Az ezen túli időben a korcsma tartásának joga a földesurat illette meg.

Magyar nyelven: Sz. György Napjaig.

Karácsonyig.

Ruszin nyelven: До Святого Юря.

До Пуства.

Utó III.§-ban tüntették fel, ha a legelő nem elegendő volta miatt a tehéntartás lehetetlen, a jobbágycok a vaj megadásától mentesek.

Magyar nyelven: Mivel ezen Helységben a' Legelőnek Fogyatkozása miatt az Tehenek valósággal nem tartathatnak, azért az Jobbágycok az vajnak megadásától mentek lesznek.

Ruszin nyelven: Чым у сямь селі по за Папу, Коровы ся не могуць держати Кметі не мусяць Папуць Масло дати.

Harmadik punctum I.§-ba jegyezték be, milyen feltételek mellett kell végeztük a jobbágycoknak az igás robotot, azaz két marhával maga szekerevel, boronájával és ekéjével, vagy szántáskor négy marhával maga boronájával és ekéjével. Ha valamely jobbágynak négy igavonó marhája nem lenne, akkor mással összefogva az egy napi szántást két napi munkával köteles elvégezni.

Magyar nyelven: Két Marhával, maga Szekerével, Szántáskor mindazonáltal négy marhával maga Boronájával, s' Ekejével Uraságnak dolgozni tartozzék, hogy ha pedig valamely Jobbágy négy igás Marhának Fogyatkozása

miatt megirt mód szerint a' Szántást meg-nem tehetné, az olytatin Jobbágy mással össze fogván egy napi Szántást két napi munkával végezzen; mindazonáltal ezen terhes munkát minden Szántáskor csak egyszer tartozzék meg-tenni. Ha pedig négy marha mellé egy személy elegendő nem volna, akkoron az Jobbágy egyet ugyan olytast, a' melly minden Munkára alkalmas legyen, másikat pedig csak Marha hajtásra valót tartozzék adni, ezen két Személy, mindazonáltal különös kézi Munkára ne fordíthatassék.

Két Marhával maga Szekerével, Boronájával, s'Ekejével dolgozni tartozzék.

Ruszin nyelven: Двома Волми своимъ возомъ, але на орані Четырима Волми своимъ смыкомъ, тай своимъ плугомъ Панови робити мусяць; ажъ бы Четыри Воли сдѣнь кміть не мавъ из другимъ нагай у ворохъ за прятне та за два дни Панови нагай оре, але сесу тяжку роботу у каждом орані Лишинь раз нагай Кміть отробити, а ажъ бы поля Четыри Воли сдѣнь человекъ недостачивъ тогда кміть одного такого, котрый всяку роботу робити може, а другого, Котрый лишинь Воли гнати знае, наймити мусяць, але сими двома людми инше робити nebude слобудно.

Двома волми своимъ возомъ, своимъ смыкомъ, тай плугомъ буде мусити робити.

Utó V.§-ban tüntették fel, hogy a kaszálás és aratás idején kívül mikor van joga a földesurnak a robotot kettőztetni. (Pl. szántáskor, szőlőműveléskor, szüretkor)

Magyar nyelven: Szőlő művelésekor.

Szüretkor.

Ruszin nyelven: Коли ся Виногради робять.

На винобраня.

Utó VIII.§-ban jegyezték be, hogy azok a zsellérek, akik úrbéri földeket használnak, de annak nagysága a nyolcad telek nagyságát nem haladja meg, a termés kilencedén kívül egyéb adóval nem tartoznak (tehát e földek után munka- vagy pénzjáradékot nem kötelesek adni).

Magyar nyelven: A' mennyire pedig ezen Helységben egy némely Zsellérek valamely Fundusokat bírának, mellyeknek Száma nyolczados Ház-Helynek mívóltat fel-nem érné, azoktat csak kilencedez Termésben, vagy pedig hasonlót erőben, s aequivalensben adattassék-meg, az egyébb adózások, s' Szolgáltatok érant pedig olyanok, az kiknek Ház-Helye mívóltta, vagy Appertinentiája Nyolczados Ház-Helyt föl nem ér, egyedül úgy mint Házal bíró Zsellérek tekéntessenek.

Ruszin nyelven: А за чымъ у сумь селі даяки Желяри мали бы таки мѣста, котрын ъ осму часть одного Телека не чинили, за того мѣсто Лишинь девятину из того што ся уродить муситъ кміть дати, або сесу девятину работовъ Откупити, Тай всяки Желяри лишинь такъ нагай ся у саму беруть якъ тоты, котрі Лишинь пусу хыжу мають.

Uott XIII. §-ban tüntették fel, hogy erdő hiányában faizás azaz erdőhasználat helyett a nádvágás engedélyezett, ha van nád. Ebben az esetben viszont az egésztelkes jobbágy az e §-ban előírt urbárialis öffa szállítása helyett 40 kéve nádat köteles vágni.

Magyar nyelven: Mint hogy pedig Erdőknek fogyatkozása miatt ezen Helységben a' Fáézás helyett Jobbágyoknak a' nádolás Uraság által megengedettik, azért is az Urbárialis öll-fának helyébe minden egész Ház-Helyes Jobbágy 40. Kéve nádat vágni, 's-főnt irtt mód szerint ki-rendelendő Helyre vinni tartozzék, úgy az egész Ház-Helyesnek, Proportiója szerint Fél, Fertály, és Nyolczad Helyes Jobbágyok-is tartozzanak.

Mivel ezen Helységben a' Fáézásnak, úgy nádnak fogyatkozása miatt a' Jobbágyok ezen javakkal nem élnek, azért sem öll-Fának, sem nád Kévéknek Hordásával, és vágásával nem fognak tartozni.

Ruszin nyelven: Понеже у сумь селі хаши не есть, Доволюе Пань кметомь што бы собі Тирстину рубали, тай на огень собі Дому возли, тай Панови місто сажні дрыва, Котриі кміть на Цилумь телеци сидить сорокъ сноповъ Тирстини, такъ котрый на Половинумь Телеці Половину на Панску саму привести мусять.

Чимь у Сумь селі ани хаши ани Тирстини кмети не мають, не будуть Панови довжини, ани дрыва возити ани Тирстину издрубати.

A **negyedik punctom I §-ban** került feltűntetésre, hogy függetlenül attól, hogy a jobbágy hány telket vagy sessiót használ, a földesúrnak csupán annyi telekbért vagy censust tartozik fizetni, ahány belső telke azaz házhelye van.

Magyar nyelven: A' mennyire pedig valamely Jobbágy két, vagy három egész Sessiót belső Ház-Helyekkel együtt bír, noha háza csak egyikén légyen építve, mind-azonáltal egyéb belső Ház-Helyeknek haszon vételére való nézve a' mennyi Sessiót bír, annyi forintokat fizetni tartozzék, ha ellenben több külső Sessiónak Birtoka mellett az belső Fundusa csak egy Ház-Helyre légyen ki-szabva, akkoron a' Földes Urának csak egy forintot adni légyen köteles.

Ruszin nyelven: А ажъ бы Дакотрый Кміть у одномь селі дві, вадь и три Цили телеки бы мавь, ажъ бы лишнь хижу на одномь Телеці мавь; предш чимь и изъ (д)ругихъ телекувъ хосень бере, мусить Панови тулко сорокувцувъ платити, тулко телеки мае, а ажъ бы у поле май булше землі мавь якъ бы му ся за однимь Телекомь приходило, а преца у селі лишъ одень Телекъ мае, тогда Панови Лишь одень сороковецъ буде платити.

Az **ötödik punctom I §-ban** üres helyet csupán a kilencedet egyenértékben megadó helységek urbáriumaiiban találunk. Ide jegyezték be, hogy a termés kilencedik tizedét robottal vagy készpénzzel váltják-e meg: az egész telkes jobbágy kilencede megváltásaként tizenkét nap marhas vagy 24 nap kézi robottal tartozott, vagy pedig négy rhénes forinttal. Bejegyezték a teljesítés módját is: a robotot egyszerre nem kérhette a földesúr, hanem csak hetenként egy-egy nap marhas robotot, vagy két-két nap gyalogrobotot. A pénzbéli

invalens egyik felét Szent György napkor, másik felét Szent Mihály napján fizették meg a jobbágyok.

Magyar nyelven: 12. Napí két Marhas, vagy 24. Napí Kézi munkát meg tenni.

Négy forintot meg-adni.

Ezen helységben azért az kilenced hasonlót erőben bé-hozatattván, s meg-erősítettvén, és azt a' Földes Ur munkában választván azon munkát nem egyszer-e' mind, hanem csak annyi Hét alatt, a' mennyit azon Marhas munkának nap-izama térszen, meg-venni szabad légyen.

Ezen Helységben azért az kilenced Hasonlót erőben bé-hozatattván, és meg-erősítettvén, és azt a' Földes Ur kész pénzben választván, azon Pénzbéli inivalensnek fele Sz. György napkor, másik fele pedig Szent-Mihály napján (a' midőn tudni-illik egyéb Censzusok-is szoktanak fizetődni) meg-adassék.

Ruszin nyelven: Дванадцать днувъ двома Воля вадь двадцать и четыри дни безъ Воля робити.

Четыри сорокувци платити.

Чимь у сумь селі девятина ся бере тай за сесу девятину Пань Кміти робити, сесу роботу нагай Кмети не наразъ але тижнями якъ ся приходить Отробити.

Чимь у сумь селі Девятина ся бере але чимь місто девятини Панови Кмети гроши платять, немусять наразъ тогде гроши Панови Отличити, але Половину на Святого Юря, а другу половину на Святого Михаила (Якъ и инші дань платити приходить) нагай Панови Отличать.

¹ Mihovj Vežić: Urbar hrvatsko-slavonski. Zagreb, 1882. P. 125-145

² Petrov Aleksej: Pervyj pečatnyj pamjatnik ugonoskogo narečija. Materialy z Ugonskoj Rusi V. Sankt-Peterburg, 1908.

³ Gabriel Frautišek: Selské poměry na Podkarpatské Rusi r. 1772. podle výpovědi osadníků. Sborník pro dějiny venkova s přílohou Selský archiv. Ročník XXI. Praha, 1934. 73-76.; **uő.** Materialy k istoriji krepotničestva na Podkarpatskoj Rusi. Naučnyj sbornik. Vyp. 6. v pajtat' Evmenija Sabova. Užborod, 1935. P. 46-56.

⁴ Kozar-Mukič Marja: Jezik urbarjev Slovenske okrogline (Eőtség) v 18. stoletju. in. Nemzetközi Szlavisztikai Napok II. 1986. Szombathely, P. 115-121.

⁵ Dező László: Urbárialnyje zapisi s Maramoróskoj Verchoviny. Studia Slavica Hungarica III. (1957). P. 235-260; **uő.** O jazyke urbarialnych zapisej 1771-1774. gg. Studia Slavica Hungarica XI (1965). P. 71-93; Vö. még **uő.** Delovaja pismenost' rusinov v XVII-XVIII vekach. Slovar', analiz, teksty. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 4. Nyiregyháza, 1996.

⁶ Dező L.: A kárpátaljai hivatalos írásbeliség emlékei. (Űrbéri feljegyzések). A budapesti Egyetemi Könyvtár Kiadványai. 26. Budapest, 1965.

⁷ Vö. Paraszti vallomások a 18. századi Zemplén vármegyéből (Mutatvány egy forrástípusból). Borsód-Abauj-Zemplén Levéltári Évkönyve VI. Miskolc, 1990. 327-375; Takács Péter - Udvari István.: Szlovák nyelvű paraszti vallomások Mária Terézia korából (Adalékok zempléni ruszin és szlovák községek történetéhez). Vasvári Pál Társaság Füzetei 7. Nyiregyháza, 1992.; **uők.** Zemplén megyei jobbágyvallomások az űrbrendezés korából. I-III. Nyiregyháza, 1995-1998.

- ⁸ Vö. Udvari L.: A kelet-szlávok iradalmi nyelv ismeretlen kéziratok emléke 1778-tól. (Magyar helyesírású kelet-szlávok nyelvújrási emléke Mária Terézia korából). Acta Academiae Paedagogicae Nyiregyháziensis. t. 12/C. Nyelvészeti Közlemények. P. 260-280.; **uő.**: Ein unbekanntes handschriftliches Denkmal der ostslowakischen Schriftsprache aus dem Jahre 1778. Ein ostslowakisches Manuskriptdenkmal mit ungarischen Orthographie aus der Zeit von Maria Theresia. Studia Slavica Hungarica 38, 1993. N°. 3-4. P. 247-269.
- ⁹ **Udvari István.**: Lengyelországi szepességi falvak népelete Mária Terézia korában. Adatok a görög névszótárhoz, gazdaság- és társadalomtörténetéhez. Vasvári Pál Társaság Füzetei 12. Nyiregyháza, 1994; **uő.**: Szlovák mezővárosok népelete Mária Terézia korában. Adatok Pozsony vármegye XVIII. századi történetéhez. Vasvári Pál Társaság Füzetei 14. Nyiregyháza, 1994.
- ¹⁰ **Udvari István.**: A Mária Terézia-féle úrbérendezés szlovák nyelvű dokumentumai. Slovenské dokumenty urbárskej regulácie Márie Terézie. Vasvári Pál Társaság Füzetei 4. Nyiregyháza, 1991; **uő.**: Rusínski žerefa urbárskeji reformy Mariji Teriziji. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensis 6. Nyiregyháza, 1999; **uő.**: Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok. Vasvári Pál Társaság Füzetei 9. Nyiregyháza, 1994. P. 251-334; **uő.**: Obrazčky z istoriji pudkarpatyckych Rusinov. Užhorod, 2000. P.280-307.
- ¹¹ **Udvari István.**: A Mária Terézia korabeli úrbérendezés szlovák nyelvű kéziratok forrásai. Szepes és Zemplén vármegyék. Vasvári Pál Társaság Füzetei 15. Nyiregyháza, 1995.
- ¹² A szlovák úrbérendezés megjelentetett inscriptioes vagy bejegyzések faximiléjét ld. **Udvari István.**: A Mária Terézia-féle úrbérendezés szlovák nyelvű dokumentumai. Vasvári Pál Társaság Füzetei 4. Nyiregyháza, 1991. P.244-247.
- ¹³ A nyomtatott urbárium élvben minden úrbérendezésen átment település levéltári forrásaiban megtalálható. Az úrbéres mezővárosokban és falvakban eredetileg négy példány töltötték ki. Ezekből egy példányt a főbeszár, egyet a paraszti közösség, egyet-egyét pedig a vármegyei levéltár és a Magyar Országos Királyi Helytartótanács kapott meg.
- ¹⁴ A magyar nyelvű urbárium kiadását ld.: **Sinkovics István** (szerk.): Magyar történelmi szöveggyűjtemény. II/2. 1526-1790. Budapest, 1968. P.981-998.
- ¹⁵ A dokumentum teljes címe: Inscriptioes in spatiiis vacuis urbáriumum rathenicorum faciendae. Lelőhelye: Magyar Országos Levéltár Könyvtára. Úrbérendezési nyomtatványok F.234.
- ¹⁶ Vö. **Petrov A.**: Pamjatniki cerkovno-religioznoj žizni ugorissov XVI-XVII vv. Materialy dlia istoriji Ugorsskoj Rusi. VII. Petrograd, 1921.
- ¹⁷ Hodinka Antal bibliográfiáját ld. **Kovács Tiborné.**: Hodinka Antal bibliográfiája. In: Hodinka Antal Emlékkönyv. Nyiregyháza, 1993. 405-428. Hodinka legterjedelmesebb ruszin nyelvű művét reprintben ld. *Útjazzsina, gazdasztvo i prošlost' južnokarpatyckych rusinov.* Nyiregyháza, 2000. (faximile).
- ¹⁸ Vö. pl. **Igor Kerča.**: S. Petevlji: Ubrani poeziji. Edicija Pudkarpatija 1. Užhorod, 1998; **Ivan Olbracht.**: Smutni oči Ancí Karadžičovoji. Potovmačiv: Igor Kerča. Edicija Pudkarpatija 2. Užhorod, 2001; **Igor Kerča.**: Utcjazzsina. Čitanka pro nedžil'ni skoly. Užhorod, 2002.; **Igor Kerča.**: Ma'as, korol' Ruszinov. Edicija Pudkarpatija 3. Užhorod, 2001.
- ¹⁹ Vö. **Lyavinecz Antal** (red.): Kalendar' – Almanach. Millennium 2000. Budapest, 2000; **uő.**: Kalendar'-Almanach 2001. Budapest, 2001.; **uő.**: Kalendar'-Almanach 2002. Budapest 2002. **Igor Kerča.**: ŠPetevlji: Ubrani poeziji. Edicija Pudkarpatija. Užhorod, 1998; **Ivan Olbracht.**: Smutni oči Ancí Karadžičovoji. Potovmačiv: Igor Kerča. Edicija Pudkarpatija 2. Užhorod, 2001.

- ²⁰ **K. Benedek András** (szerk.): Ruszinok Kárpátján. In: Magyar Napló, XIV.évf. 3. sz. 2003. március. 54-64. old.
- ²¹ E kérdésről ld. **Dezso László.**: Delovaja pismennost' rusinov v XVII-XVIII vekach. "Novor", analiz, teksty. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensis 4. Nyiregyháza, 1996; **Udvari István.**: A Mária Terézia-féle úrbérendezés szlovák nyelvű dokumentumai. Vasvári Pál Társaság Füzetei 4. Nyiregyháza, 1991.

Оксана Ткачук-Ферков (Ужгород, Україна)

ІСТОРІЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ЗАКАРПАТТЯ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ УГОРСЬКИХ ВЧЕНИХ КРАЮ XIX – ПОЧАТКУ XX ст. (ДО 1918 р.)

Понад 350 років тому православне духовенство Мукачівської єпархії урочисто поклялося бути вірними римо-католицькому Папі та його наступникам. 24 квітня 1646 року на території Ужгородського замку протопопено унію православ'я з римо-католицькою церквою. Так починається історія греко-католицької церкви Закарпаття. Понад століття тривав процес поширення ідей унії серед місцевого населення, зміцнення її основ, побудова ієрархічної структури Мукачівської греко-католицької єпархії. Цей період відзначався боротьбою не тільки за утвердження греко-католицької віри, а й за рівноправність уніатського духовенства з римо-католицьким та за канонізацію Мукачівської єпархії, вихід її з-під влади Ігєрського єпископату.

Отже, греко-католицька церква Закарпаття має складне і неоднозначне минуле, не просте її становище і в сучасних міжконфесійних відносинах. Для правильного розуміння місця і ролі уніатської церкви в нинішньому суспільному і культурному житті необхідно вивчити її історію становлення і розвитку. Дослідженням цих питань займалися вчені не одне покоління і, при цьому, виходячи зі своєї національної, релігійної і суспільної приналежності, по-різному оцінювали роль і місце греко-католицької церкви в історії держави. На сьогодні написано десятки праць і статей, випущено збірники документів з історії греко-католицизму, до 350-річчя унії відкрилася виставка у Закарпатському краєзнавчому музеї, проведено наукову конференцію тощо.

Для розширення відомих фактів і думок з минулого уніатської церкви Закарпаття автор даної статті робить спробу охарактеризувати ставлення угорських вчених краю XIX – поч. XX ст. до релігійної проблематики, в цілому, та історії греко-католицької церкви, зокрема.

На початку XIX ст., коли угорська історична наука тільки зароджувалась і носила суто розповідний характер, побачила світ праця під заголовком "Мукачево. Тобто топографічний, історичний та статистичний опис Мукачева и Мукачівської фортеці"¹. Автор її Йозеф Балайті народився на рубежі XVIII–XIX ст., працював реформаторським